

Opcat-inspektion av Statens institutionsstyrelse, ungdomshemmet Johannisberg den 9–11 oktober 2018

JO:s uttalande i korthet: Utgångspunkten är att en ungdom som är intagen på ett särskilt ungdomshem ska ges möjlighet att under dagtid vistas tillsammans med andra intagna. För att denna rätt ska kunna tillgodoses måste enligt JO en avdelning, eller en sektionerad del därav, bestå av minst tre bostadsrum. Om färre än tre ungdomar vistas på en avdelning måste personalen omedelbart vidta åtgärder för att säkerställa att situationen upphör så snart som möjligt.

Enligt JO är det positivt att ledningen för det särskilda ungdomshemmet Johannisberg vill införa en rutin om uppföljning av handräckningstransporter. Sådana uppföljande samtal kan bl.a. ge möjlighet för personalen att återkoppla till Kriminalvården hur ungdomen har upplevt transporten. Med anledning av vad som kom fram vid inspektionen har JO beslutat att utreda den rutin som hemmet har när det gäller att anlita Kriminalvården för handräckningstransporter.

I protokollet uttalar JO även att det finns skäl att vid kommande inspektioner fortsätta att följa frågorna om att ungdomar som vårdas med stöd av LVU och LSU placeras på samma avdelningar, hur hemmen tillämpar bestämmelserna om vård i enskildhet samt hur hemmen tillgodoser de intagnas rätt till daglig utomhusvistelse.

Inspektionens genomförande

Den 9–11 oktober 2018 genomförde JO Thomas Norling tillsammans med biträdande enhetschefen Karl Lorentzon samt föredragandena Lars Olsson, Ellen Ringqvist (protokollförare) och Caroline Hellström en förannmäld inspektion av Statens institutionsstyrelse (SiS), ungdomshemmet Johannisberg. Hemmet har en enhet i Kalix och en i Boden (Sävastgården).

Inspektionen inleddes den 9 oktober med ett möte på Sävastgården med institutionschefen AA och biträdande institutionschefen BB. Därefter inspekterades avdelningarna på Sävastgården. Den 10 och 11 oktober inspekterades avdelningarna i Kalix. JO och hans medarbetare förevisades lokalerna och samtalade med totalt 5 av de anställda och 16 ungdomar. En översiktlig granskning gjordes av bl.a. personalinstruktioner, avdelningsrutiner, beslut avseende särskilda befogenheter samt journaler.

Inspektionen avslutades den 11 oktober med en genomgång där JO och hans medarbetare redogjorde för sina iakttagelser. Vid genomgången deltog institutionschefen, biträdande institutionschefen, avdelningsföreståndarna CC, DD, EE och FF samt tf. avdelningsföreståndaren GG.

Syftet med inspektionen

Inspektionen är en del av JO:s verksamhet för att förebygga tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning av frihetsberövade personer, Opcat-verksamheten. Denna verksamhet har under 2018 ett fokus på transporter av frihetsberövade.

Opcat är den engelska förkortningen av tilläggsprotokollet till FN:s tortyrkonvention (Optional Protocol to the Convention against Torture). Länder som anslutit sig till protokollet har förbundit sig att inrätta ett nationellt besöksorgan som regelbundet besöker platser där personer kan hållas frihetsberövade. I Sverige har JO tilldelats detta uppdrag. Information om JO:s Opcat-verksamhet finns på JO:s webbplats.

Uttalanden av JO Thomas Norling med anledning av inspektionen
 Protokollet innehåller avslutningsvis uttalanden av JO Thomas Norling.

Iakttagelser vid inspektionen

Organisation och beläggning

Allmänt

Ungdomshemmet Johannisberg är SiS:s nordligaste institution med totalt 30 låsta platser, fördelade på enheten i Boden (12 platser) och enheten i Kalix (18 platser). Hemmet har 24 platser för ungdomar som är omhändertagna med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU. Vidare finns det 6 platser för utvisningsdömda pojkar och pojkar som verkställer slutna ungdomsvård enligt lagen (1998:603) om verkställighet av slutna ungdomsvård, LSU. Institutionen har inte något formellt uppdrag att ta emot ensamkommande pojkar.

Enligt institutionschefen är den s.k. närhetsprincipen ”satt ur spel” när det gäller SiS:s ungdomshem. Ungdomar placeras där det för tillfället finns en ledig plats. Kommunerna kan också önska att få ungdomar placerade på en viss institution som de har fått bra kontakt med. De äldre ungdomarna som placeras på Johannisberg kommer från hela Sverige, medan de yngre kommer från orter norr om Mälardalen. Många av de ensamkommande pojkar som placeras i Boden är betydligt äldre än 16 år.

Under v. 1–41 2018 hade Johannisberg som lägst 23 och som högst 31 intagna ungdomar.

Boden

Enheten har två avdelningar med sex LVU-platser vardera som tar emot skollpliktiga flickor och pojkar (12–16 år) med psykosocial problematik samt krimi-

nalitet och missbruk. Enligt SiS:s verksamhetsplan för 2018 har varje avdelning fyra akutplatser och två utredningsplatser. Ledningen kan dock anpassa fördelningen av platserna utifrån vilket behov som finns. Enligt ledningen förekommer det aldrig någon reell överbeläggning. Det händer dock i sällsynta fall att en plats som är reserverad för en ungdom som är avviken används för placering av en annan ungdom.

Vid inspektionens första dag var tio ungdomar intagna på Sävastgården. Av dessa var sex pojkar och fyra flickor. Pojkarna var mellan 13 och 15 år gamla. Två av dem var inte folkbokförda i Sverige. En flicka var inskriven men ännu ej intagen och ytterligare en flicka var placerad där. De intagna flickorna var 14 och 15 år gamla.

Kalix

Enligt SiS:s verksamhetsplan för 2018 finns det tre avdelningar med 18 platser för icke skolpliktiga pojkar (16–21 år) med psykosocial problematik samt kriminalitet och missbruk. Platserna är enligt verksamhetsplanen fördelade på en avdelning för *mottagning/utredning* (3 LSU-platser), en avdelning för *akut/utredning* (8 LVU-platser), samt en *behandlingsavdelning* (4 LVU-platser och 3 LSU-platser). Enligt ledningen är det en stor efterfrågan på LSU-platser och avdelningen för mottagning/utredning har därför utökats med en sådan plats, dvs. till 4 platser.

På avdelningen för akut/utredning är många av ungdomarna ensamkommande asylsökande och andra pojkar med utländsk härkomst. I samband med inspektionen uppgav ledningen att det fanns en kö till SiS:s behandlingsplatser.

Eftersom det finns flera LSU-ungdomar som är inskrivna i Kalix, trots att de aldrig varit intagna där, så förekommer det att fler än 18 ungdomar rent administrativt kan vara placerade där. Det förekommer dock aldrig att fler än 18 ungdomar är intagna samtidigt. De LSU-ungdomar som placeras i Kalix är dömda för alla typer av brott, även allvarliga våldsbrott. Den genomsnittliga vårdtiden för dessa ungdomar är 10 månader.

Enheten i Kalix ska utökas med två avdelningar (16 bostadsrum) som förväntas kunna tas i bruk under sommaren 2020. Det var vid inspektionen inte klart vilken målgrupp enheten kommer ta emot på dessa avdelningar, men ledningen räknar med att behöva rekrytera ytterligare 30 behandlingsassistenter och fler sjuksköterskor och psykologer.

Vid inspektionens första dag var sex LSU-pojkar inskrivna på avdelningen för mottagning/utredning, varav fyra var intagna. På avdelningen för akut/utredning var sju LVU-pojkar inskrivna, varav fem var intagna. På behandlingsavdelningen var två LVU-pojkar och fem LSU-pojkar intagna.

Fysisk miljö

Boden

Institutionsområdet ligger i ett villaområde och är inte inhägnat. Avdelningarna ligger i samma byggnad. På varje avdelning finns aktivitetsrum, spelrum och ett större allrum där ungdomarna äter och med en soffgrupp där de kan titta på tv. Bostadsrummen är belägna i flyglar med två eller tre bostadsrum i varje flygel där de boende delar på toalett och dusch. Ungdomarna kan låsa om sig.

På området finns en skola, ett hus där anhöriga till de intagna kan övernatta och en uteplats för bollspel.

Personal påtalade att det finns behov av samtalsrum och personalrum, samt lokaler för sport och motion.

Kalix

Institutionsområdet är beläget i närheten av villabebyggelse. Området är inhägnat med stängsel och concertinatråd (skalskydd) och omfattar ett större grönområde. Avdelningarna mottagning/utredning och akut/utredning är belägna i samma hus och där finns även personalutrymmen. Behandlingsavdelningen och skolan ligger i separata byggnader. På området finns även en övernattningslägenhet som kan användas av anhöriga som kommer på besök.

Bostadsrummen är placerade två eller tre tillsammans. Några har egen toalett och dusch. På avdelningarna finns gemensamhetsutrymmen där ungdomarna äter, kan titta på tv och spela spel.

Utanför skalskyddet finns en mekanisk verkstad och en idrottshall.

Placering av ungdomarna

Det finns inte någon intagningsavdelning på någon av enheterna, utan alla ungdomar får ett bostadsrum på en normalavdelning direkt. Ungdomar som vårdas med stöd av LSU placeras initialt på avdelningen för mottagning/utredning.

Den första inspektionsdagen i Kalix var avdelningen för akut/utredning sektionerad så att två respektive tre LVU-ungdomar vistades tillsammans. Under den andra inspektionsdagen placerades ytterligare en ungdom i den del där de redan var tre ungdomar.

JO:s medarbetare samtalade med en av ungdomarna som vistades i den del där de endast var två ungdomar. Han tyckte det fungerade bra mellan dem men att det var tråkigt att de bara var två ungdomar tillsammans. Han var skild från de andra tre för att undgå att bli vårdad i enskildhet. Han fick inte komma ut på rastgården utan var hänvisad till rökbalkongen vissa fasta tider. Personalen sade bara nej när han frågade om han fick gå ut på rastgården. Den enda utomhusvistelse han hade var när han gick mellan avdelningen och skolan.

Bemanning och bemötande

Ledningen uppgav att det har blivit lättare att rekrytera behandlingsassistenter sedan kompetenskraven sänktes. Johannisberg har även tillgång till lärare, sjuksköterska, psykologer och en psykiater.

Majoriteten av ungdomarna tyckte att personalen, med några undantag, är bra men att de inte bryr sig så mycket om ungdomarna. En ungdom på avdelningen för mottagning/utredning framförde att personalen är frånvarande och att de lämnar ungdomarna ensamma att titta på tv.

En ungdom framförde att det var svårt att få några tydliga svar av personalen och att han blir frustrerad när personalen pratar om vad de ska göra på sin fritid. Det har även förekommit att personal sagt till hans mamma att de inte vet var han är när hon ringt och sökt honom. En annan ungdom framhöll att det är besvärligt att personalen bestämmer *hur* en aktivitet ska genomföras och att upplevelsen av aktiviteten därför blir beroende av vilken personal som följer med. Han uppgav som exempel att den enda aktivitet han önskar utanför institutionen medvetet saboteras av en av de anställda.

Vårdens innehåll och genomförande samt sysselsättning

Boden

Ungdomarnas tillgång till aktiviteter följer Förtroendetrappan. Den är indelad i sex steg där det första steget är ”inneperiod på avdelning/område”, och det sista steget är ”aktiviteter med andra ungdomar och personal”.

Det finns en skola med anställda lärare och pedagoger. Enligt ledningen behöver personalen arbeta mycket med att motivera ungdomarna att gå i skolan. Tidigare blandades flickor och pojkar i skolan, men efter att det kommit fler ensamkommande pojkar är undervisningen nu mer uppdelad mellan könen.

Ledningen framhöll att ungdomarna i många fall blir kvar för länge på enheten, ibland flera månader efter det att de är färdigutredda. Det beror på att socialtjänsten har svårt att hitta en plats för annan vård eller behandling åt ungdomarna. Det gäller framför allt ungdomar med neurologiska funktionsnedsättningar. SiS har för få behandlingsplatser vilket har skapat en intern kö till dessa. Den ideala vårdkedjan finns inte i dag eftersom det inte heller finns tillräckliga behandlingsalternativ utanför SiS. Det förekommer att pojkar från Sävestgården placeras i Kalix när de har fyllt 16 år.

Kalix

En utredning av LSU-ungdomar tar åtta veckor och den ska vara klar inom tolv veckor från intagning. I mån av plats kan ungdomarna därefter placeras i ett LSU-hem närmare hemkommunen, men det vanligaste är att hela påföljden verkställs i Kalix.

I huset där avdelningarna mottagning/utredning och akut/utredning är belägna finns bordtennisrum och kreativ verkstad. Ungdomarna kan arbeta med silver-

smide, lyssna på och spela musik och måla. På avdelningen för mottagning/utredning finns det även ett rum för undervisning som används för dem som inte får lämna avdelningen.

I den mekaniska verkstaden får ungdomarna lära sig svetsa, arbeta med metall och lära sig vissa enklare moment från fordonsprogrammet, t.ex. att byta däck. De ungdomar som är intresserade får vara där om säkerhets- och riskbedömningen medger det.

De ungdomar som är dömda till utvisning får tillgång till skola och behandlingsprogram som alla andra intagna och man prioriterar att ge dem en yrkeskunskap, t.ex. att svetsa eller byta bildäck. Därutöver är det viktigt att försöka ge dem förutsättningar för att underlätta återkomsten till hemlandet, bl.a. genom att försöka ordna ett mottagande. Gränspolisen besöker ungdomarna i god tid inför utvisningen, vilket också gör att de blir tryggare med vad som kommer att ske.

Flera ungdomar klagade över att det inte finns något att göra på helgerna. En ungdom önskade få Netflix och en annan ville ha bättre utrustning i gymmet. En ungdom uppgav att det finns mer möjligheter till sysselsättning på SiS:s ungdomshem Margretelund.

En ungdom som är dömd till utvisning kände inte till om det finns någon planering för honom. Hans familj finns inte i Sverige och hans vänner får inte bo i besökslägenheten. Han får inte heller använda internet.

En anställd angav att den höga beläggningen, av framför allt LSU-ungdomar, och bristen på psykologer har gjort att det kan dröja flera veckor efter intagning innan en SiS-utredning kan påbörjas.

Särskilda befogenheter

Utomhusvistelse och vistelser utanför LVU-hemmet

Boden

I den skriftliga information som lämnas till de intagna framgår bl.a. följande:

Avdelningen är låsbar vilket innebär att dörrarna ut är låsta, men när du har visat att du kan ta eget ansvar så kan du, efter beslut av kontaktpersoner och avdelningsföreståndare, få vistas ute med personal.

I anslutning till avdelningarna finns små gallerförsedda rökkurer och mindre gårdar.

En ungdom uppgav att hon får vara utomhus en halvtimme varje dag. Flera av ungdomarna uppgav att det dröjer två veckor innan man får tillgång till aktiviteter utanför hemmet, såsom att med en av de anställda två gånger i veckan t.ex. gå på långpromenad, gym och bio eller att bowla. En planerad aktivitet kan dock utebli om man inte stiger upp till dagmötet på morgonen.

Kalix

Alla avdelningar har egna rastgårdar med concertinatråd. Rastgårdarna byggdes innan institutionsområdet försågs med ett skalskydd. Avdelningen för mottagning/utredning och avdelningen för akut/utredning har varsin gallerförsedd rökbalkong. Ledningen uppgav att man efter det att skalskyddet blivit färdigställt försökt förmå SiS att ta bort concertinatråden från rastgårdarna. Enligt ledningen saknas det nämligen behov av sådana säkerhetsåtgärder.

Personal uppgav att LSU-ungdomarna är begränsade till rökbalkongerna och rastgårdarna under den första månaden i hemmet.

En LSU-ungdom på avdelningen för mottagning/utredning uppgav att han inte hade fått komma utomhus under en och en halv veckas tid. En annan LSU-ungdom som hade varit på avdelningen ca två månader uppgav att han ännu inte fått vistas utanför hemmet. Ytterligare en ungdom uppgav att rastgården inte hade använts den senaste veckan för att en dörr varit trasig. Endast rökbalkongen hade då varit tillgänglig. Han fick komma utanför området en gång varje vecka men önskade att det kunde ske vid fler tillfällen.

Begränsning av rätten att använda elektroniska kommunikationsmedel

Ledningen uppgav att personalen omhändertar alla mobiltelefoner enligt en lokal ordningsregel för Johannisberg. Ledningen efterfrågade vägledning för hur man utifrån den lagstiftning som gäller från den 1 oktober 2018 ska tänka när det gäller ungdomarnas rätt att ha sina mobiltelefoner. Det handlar om de intagnas integritet, och exempelvis hur man kan förhindra att ungdomarna fotograferar varandra med mobilkameror och att foton läggs ut på internet. SiS har påbörjat ett arbete för att tillgodose ungdomarnas tillgång till elektroniska kommunikationsmedel. Det ska bli tekniskt möjligt för ungdomarna att via stationära datorer, under begränsade tider, få tillgång till vissa internetsidor där de kan surfa och kommunicera.

Avskiljande

Ledningen uppgav att de yngre ungdomarna är mer utåtagerande vilket medför att de hålls avskilda i högre grad än de äldre. De äldre är mer ”raffinerade” och känner till sina rättigheter. Som exempel angavs att de äldre ungdomarna kan ge sig på en anställd och sedan lugna ner sig direkt för att undvika att bli avskild. Inom ramen för sin egenkontroll går ledningen tillsammans med personalen igenom alla avskiljningsbeslut och analyserar varje händelse med beaktande av bl.a. personalens bemötande och agerande såväl timmarna som dagarna före genomförda avskiljningar. Det är viktigt att personalen får reflektera över vad som hänt, och om de kunde ha agerat annorlunda. Avskiljningar diskuteras även i SiS:s ledningsgrupp och inom verksamhetsområdet SiS ungdomsvård norr, där andra yrkesgrupper ibland kan delta, t.ex. psykologer. Man utbildar personalen utifrån avskiljningssituationer som inträffat i verksamheten. Det finns ett mål att minska antalet avskiljningar.

Enligt ledningen förekommer det att personalen håller fast en ungdom för att han eller hon är våldsam och ska föras till ett avskiljningsrum. Det handlar om några få minuter och är alltid ett förstadie till en avskiljning. Om den unge lugnar ner sig så pass att han eller hon inte blir avskild i ett rum så registreras fasthållningen ändå som en avskiljning.

Boden

Det finns två rum för avskiljning i anslutning till den entré som vanligtvis används i samband med att en ungdom kommer ny till hemmet. Varje rum är utrustat med en galonmadrass på golvet och ett litet fönster. Det finns en tillsynslucka i dörren.

Vid granskning av avskiljningsbeslut kunde JO:s medarbetare konstatera att de över lag var väl motiverade. JO:s medarbetare fann en daganteckning med följande innehåll:

[N.N.] haft in dåligt beteende och dåligt attityd i eftermiddag han var otrevligt mot mig och mot andra personal jag har frågat och be honom att visa respekt till alla andra eller han kan gå till sitt rum,[N.N.] vill inte lyssna då jag har bestämt att han ska till sitt rum jag tvungen och bära honom men han börjar språka mig försöker slå då jag tagit honom till mellan delen och jag hade ett samtal med honom, [N.N] tycker att jag mot han och jag vill inte ge honom Alvedon tab forum som vi inte har i därför har är arg på mig.

Det finns inte något beslut om avskiljande med anledning av den dokumenterade händelsen.

JO:s medarbetare noterade att de trivselregler som finns uppsatta på avdelningarna anger bl.a. att de ungdomar som inte följer reglerna får gå in i sitt rum och stanna där till dess de kan följa reglerna.

Kalix

I Kalix finns tre rum för avskiljning. Två av dem är belägna i byggnaden där avdelningarna mottagning/utredning och akut/utredning finns. Det tredje rummet finns i samma byggnad som behandlingsavdelningen. Det senare rummet är utrustat med en galonmadrass på golvet. JO:s medarbetare noterade att rummet var ostädat och att det inte var utrustat med en inre dörr eller lucka som möjliggör tillsyn. Det två andra rummen var välstädade. Även de är utrustade med en galonmadrass på golvet. Rummen är försedda med två dörrar. De inre dörrarna är plexiglasförsedda och gör det möjligt att se till den som befinner sig i rummet. De yttre dörrarna är utrustade med en tillsynslucka. Ett av rummen har en ståltoalett.

Enligt ledningen är den genomsnittliga tiden för en avskiljning 27 minuter.

Vård i enskildhet

Boden

Vid inspektionen hade ett arbete påbörjats för att göra om ett utrymme som tidigare har använts för vård i enskildhet till två bostadsrum och ett allrum. Det

beräknas bli klart i början av år 2019 och ska då kunna användas för såväl vård i enskildhet som för de ungdomar som är placerade på öppna vårdplatser.

Det finns ett utrymme för vård i enskildhet som ligger i anslutning till avdelningen för pojkar. Utrymmet har två små rum varav ett sovrum med en dörr som går att stänga. JO:s medarbetare noterade att en sopsäck var tejpad för fönstret.

Vid inspektionen vårdades en ungdom i enskildhet sedan en vecka. I samtal med JO:s medarbetare uppgav han att det enda han kunde göra var att titta på film dygnet runt. Han hade inte någon personal hos sig i utrymmet men han hade försetts med en ”plingare”. En anställd var under dagtid avsatt som resurs för honom, men enligt den intagne hade denne anställde även andra arbetsuppgifter. Det dröjde innan någon hade tid att komma när han använde ”plingaren”. Han kände sig trakasserad av personalen och gav som exempel att han missade ett röktilfälle för att de inte påminde honom. Avdelningsföreståndaren uppgav att det inte fanns någon särskild resurs avsatt för den aktuella intagne under nattetid. Inte heller utfördes någon särskild tillsyn av honom då eftersom man inte vill väcka honom. JO:s medarbetare lyckades dock inte få något svar på frågan hur personalen kunde veta om den intagne sover under natten.

Kalix

Det finns ett utrymme för vård i enskildhet i källaren i byggnaden där avdelningarna mottagning/utredning och akut/utredning finns. Utrymmet har ett gemensamhetsutrymme, ett mindre sovrum och ett badrum. Gemensamhetsutrymmet har ett bord med bänkar och ett pentry. Det finns små källarfönster som är belägna högt upp på väggen. Fönstren saknar gardiner och det är inte möjligt för den intagne att reglera inflödet av dagsljus.

Vid inspektionen vårdades en LSU-ungdom i enskildhet sedan tre och en halv vecka. Han gick i skolan tre till fyra dagar varje vecka och fick även komma ut och spela fotboll. Vidare uppgav han att han ville vårdas i enskildhet i stället för att vara på en avdelning. Han tyckte personalen var bra och att de kom när han kallade på dem.

Visitationer

Enligt ledningen kommer skyddsvisitation med s.k. paddel att införas i Kalix, och bl.a. genomföras i samband med att ungdomarna kommer tillbaka till avdelningarna från verkstaden.

Två ungdomar i Kalix berättade att de fick klä av sig alla kläder efter att de hade haft besök av familjemedlemmar. En av dem hävdade att det görs rutinmässigt och att det var respektlöst.

Transporter

Ankomst till Johannisberg

Ungdomarna transporteras till Sävastgården av socialtjänsten (30 procent), Polismyndigheten (20 procent) eller Kriminalvården (50 procent).

Majoriteten av de ungdomarna som är hemmahörande i mellersta eller södra Sverige transporteras med flyg till Luleå. SiS förväntas under 2019 fatta beslut om en eventuell ny institution i Umeå. Om det blir möjligt att övernatta där kan det bli vanligare med marktransporter. Enligt ledningen för ungdomshemmet gör den relativa närheten till Luleå flygplats att det är lättare att transportera ungdomar till och från hemmet jämfört med exempelvis ungdomshemmen Sundbo och Klarälvsgården.

Enligt institutionschefen är det sällsynt att ungdomarna bär handfängsel vid ankomst till Johannisberg. Vissa i personalen uppgav dock att det är relativt vanligt att de unga som transporteras av poliser bär handfängsel. Det rör sig som regel om situationer när ungdomarna är aggressiva för att de blir återförda till hemmet. Det är mer sällan förekommande att kriminalvårdare använder fängsel.

Det finns inte någon rutin som anger att personalen ska fråga ungdomarna hur de upplevde transporten eller att deras upplevelse ska dokumenteras. Av intagningsbeslutet framgår vem som har utfört transporten. Enligt personal händer det att man dokumenterar vem som har utfört transporten i ungdomens journal, men det är sällan som ungdomens upplevelse dokumenteras. Det förs inte heller någon statistik avseende med vilket färdmedel ungdomarna transporterats till Johannisberg.

Majoriteten av de ungdomar som JO:s medarbetare samtalade med på enheten i Boden hade transporteras dit av poliser. Hälften av LSU-ungdomarna i Kalix hade själva kontaktat hemmet efter att de fått ett beslut om inställelse. De fick hjälp med researrangemanget och flög sedan på egen hand till Luleå och tog därefter taxi till Kalix. Resterande LSU-ungdomar hade transporterats till hälften vardera av kriminalvårdare och poliser.

Transporter som personalen på Johannisberg utför

Johannisbergs personal utför de flesta lokala transporter själva, t.ex. till en psykiatrisk vårdinrättning i Luleå. Det gäller framför allt LVU-ungdomar, men även LSU-ungdomar som kan vistas under öppnare former. De transporter som SiS-personalen utför föregås alltid av en riskbedömning enligt fastställt formulär.¹ Det är antingen en avdelningsföreståndare eller en utredningssekreterare

¹ 08.8 Blankett för bedömning av risker inför bilresa samt åtgärdsplan, SiS arbetsmiljöhandbok, 2016-04-12

som bedömer om personalen kan utföra transporten själva. I de fall riskbedömningen mynnar ut i att en begäran om handräckning ska göras så kontaktar personalen Polismyndigheten. Institutionschefen fattar ett beslut om handräckning och en avdelningsföreståndare gör beställningen. Johannisberg för inte någon statistik över de transporter som den egna personalen utför.

Polismyndighetens och Kriminalvårdens handräckningar

I SiS:s Riktlinjer/Juridik LVU (avsnitt 6.17.1) anges att en handräckning inte får begäras som en rutinåtgärd. Begäran ska göras enligt Rutin för begäran om handräckning (dnr 1.4.2-4352-2017).

I samtal med personal kom det fram att en riskbedömning ligger till grund för ett beslut att begära handräckning. Generellt begärs handräckning för de nyintagna som bedöms ha hög risk för våld, avvikning eller fritagning, och för de ungdomar som är tungt kriminellt belastade. För akuta handräckningar kontaktar personalen oftast Polismyndigheten. Även om en begäran om handräckning har gjorts till Kriminalvården förekommer det att transporten utförs av poliser eftersom Kriminalvården inte kan utföra den inom en rimlig tid. Varken Polismyndigheten eller Kriminalvården informerar SiS om de överlämnar en begäran om handräckning till varandra.

Handräckning av Kriminalvården begärs främst för längre transporter eftersom det då generellt sett finns en risk för att ungdomarna avviker. Ungdomarna transporteras till övervägande del längre sträckor med reguljärflyg. Det brukar inte vara något problem för personal från Johannisberg att följa med transporten förutsatt att man anmäler det till Kriminalvården i förväg. Marktransporter förekommer ytterst sällan eftersom man vill undvika att de yngre ungdomarna ska behöva övernatta i häkte eller polisarrest.

Domstolarna har under de senaste fem åren i högre utsträckning hållit förhandlingar via videolänk. Det finns en videoutrustning i Kalix men inte i Boden. De ungdomar som är placerade i Boden kan transporteras till Kalix eller till Rättscentrum i Luleå för videoförhandling. En förhandling tar sällan mer än 20 minuter. Om en ungdom begär att få inställa sig vid domstolen så tillgodoses det.

Det är svårt för personalen att förbereda ungdomarna inför en transport med Kriminalvården eftersom besked om när transporten kan utföras kan komma i ett sent skede. Detta har inte diskuterats i den regionala samverkansgruppen.

Avvikelser

I SiS Riktlinjer/Juridik LVU (avsnitt 6.17.2) anges:

Polismyndigheten och Kriminalvården har ingen möjlighet att avslå en begäran om handräckning. Om myndigheterna vägrar att genomföra en begäran om handräckning bör institutionen vända sig till ansvarig beslutsfattare och fråga om skälen till beslutet. Det kan röra sig om en missuppfattning. Om Polismyndigheten eller Kriminalvården vidhåller sitt beslut ska en avvikelse skickas till avvikelse.handrackning@stat-inst.se.

Avvikelserna granskas på central nivå inom SiS. Den biträdande institutionschefen är SiS:s representant i den regionala myndighetsgemensamma samverkansgruppen där representanter för Polismyndigheten och Kriminalvården ingår. Där försöker man förbättra samarbetet mellan myndigheterna och man diskuterar bl.a. saker som inte fungerat bra i samband med transporter.

Ledningen för ungdomshemmet framhöll att de har störst problem med handräckningar för akuta transporter. Som exempel hänvisade man till att en begäran om handräckning kan hamna "mellan lagstiftningarna" på grund av att Kriminalvården och Polismyndigheten har olika tolkning av begreppet "frihetsberövad". Som exempel nämndes att kriminalvårdare uppgett att de inte transporterar personer som inte är föremål för psykiatrisk tvångsvård från en sjukvårdsinrättning såvida inte polisen först begränsar deras rörelsefrihet. I ett fall hade det medfört att en ungdom kunde rymma och därigenom utsätta sig för fara. Det framfördes även att det kan dröja lång tid innan polisen i Kalix kan verkställa en akut begäran om handräckning eftersom polisområdet är stort och antalet polispatruller för få.

Ledningen uppgav att begäran om handräckning faxas till Polismyndigheten, och att sådana vid flera tillfällen "tappats bort" hos myndigheten eller blivit felaktigt registrerade som efterlysningar.

Synpunkter från personal

Personal uppgav att grunden för att begära handräckning är att det finns en risk för att den unge rymmer under transporten. Personalen begär alltid handräckning av Kriminalvården för transporter till domstolsförhandlingar i Stockholm, Malmö och Göteborg. Det framhölls att det inte är möjligt för SiS:s personal att genomföra sådana transporter eftersom myndigheten varken har fordon eller tillräckliga personalresurser. Dessutom saknar hemmets personal nödvändig lokalkännedom för att kunna utföra transporter i dessa städer. Kriminalvården använder inte fängsel när de transporterar LVU-ungdomar, men däremot förekommer det vid transport av LSU-ungdomar. SiS-personal kan vid behov följa med när LVU-ungdomar som är under 16 år ska transporteras av Kriminalvården och när osäkra eller ängsliga äldre ungdomar ska transporteras till t.ex. sjukhus. Det blir ofta någon av den unges kontaktpersoner som enligt den unges önskemål följer med. Om personal följer med så är det endast för att stötta den unge. Det vore önskvärt att det kunde ske i högre utsträckning eftersom det gagnar kommunikationen med ungdomarna. Kriminalvårdarna ansvarar alltid för myndighetsutövningen. SiS har inte någon rutin för när personal ska följa med vid handräckningstransporter.

Enligt en anställd förekommer det att ungdomar transporteras till och från Johannisberg tillsammans med personer som är frihetsberövade med stöd av annan lagstiftning än LVU eller LSU. Förekomsten dokumenteras inte av SiS.

Personal framhöll att Kriminalvårdens beställningsformulär ger dem möjlighet att lämna nödvändig information om den unge som ska transporteras, t.ex. om

han eller hon kan samtransporteras. Det är dock svårt att få besked om när transporten kommer att kunna genomföras. SiS-personalen får ringa upprepade gånger för att försöka få ett besked och det händer att kriminalvårdarna kommer för att hämta ungdomarna utan förvarning, vilket kan påverka de unga negativt. Många av ungdomarna behöver förutsebarhet i sin vardag och det är därför önskvärt att Kriminalvården kan meddela tiden för transporten med åtminstone en dags framförhållning. Antalet övernattningar under transport har minskat betydligt under senare år och det är bara om den unge motsätter sig att flyga eller är utåtagerande som längre transporter utförs med bil.

En anställd uppgav att två ur personalen kan följa med LVU-ungdomarna längre sträckor, t.ex. vid bevakade hempermissioner över dagen. Som exempel nämndes att de kan flyga med en ungdom till Malmö tur och retur över en dag.

En anställd framförde att det skulle vara bättre för ungdomarna om SiS hade en egen transportverksamhet med transporterfaren personal. Vidare framhölls att den s.k. närhetsprincipen borde styra placeringen av ungdomarna så att de har närmare till sina anhöriga.

Synpunkter från ungdomar

En LVU-ungdom uppgav att transporten med poliser till Sävestgården tog 12 timmar och att han bar fängsel hela tiden, t.o.m. när han fick äta i bilen. En annan LVU-ungdom uppgav att hon hade åkt i en polisbuss där hon under ca 40 minuter satt ”i en bur”. Hon var tvungen att skrika högt för att poliserna skulle kunna höra henne.

En LSU-ungdom uppgav att poliser transporterade honom med reguljärflyg till Luleå. Han fick gå ombord först och placerades längst fram i planet. Han var försedd med handfängsel och tyckte det var obehagligt att de andra passagerarna kunde se det. Han fick inte möjlighet att täcka över handfängslet. En LVU-ungdom hade handfängsel bakom ryggen under flygturen med poliser. Därefter tog kriminalvårdare över och körde honom utan handfängsel.

En LSU-ungdom, som hade färdats i bil med kriminalvårdare från ett annat SiS-hem, uppgav att han inte hade fått någon information om vart han skulle. Under transporten hade han övernattat i två olika häkten, bl.a. i häktet Luleå.

En LSU-ungdom hade ställt in sig själv vid ett annat av SiS:s ungdomshem. Han transporterades i bil av kriminalvårdare och bar hand- och midjefängsel hela tiden. Han kördes utan avbrott till häktet Saltvik där han fick mat och övernattade. Dagen efter fick han vänta två timmar i häktet i Umeå innan resan fortsatte. Han ville meddela sina anhöriga om förflyttningen men fick besked om att han måste ansöka om det. Han fick ringa så snart han kom fram till Johannisberg. Kriminalvårdarna lämnade inte någon information om vad som skulle hända under resan.

En LVU-ungdom (15 år) tyckte att kriminalvårdarna behandlade honom hårdhänt. Han färdades med minibuss men fick inte någon information om att han skulle till Luleå.

Flera av ungdomarna uppgav att de hade varit hungriga och törstiga under resan med Kriminalvården.

Granskning av handlingar

Med anledning av vad som kom fram i samtal med personal tog JO:s medarbetare del av en avvikelse som rörde en begäran om handräckning av Kriminalvården för att transportera en ungdom till en annan SiS-institution. Av avvikelsen framgår att personalen informerade Kriminalvården om att den unge var skör och behövde förberedas i god tid inför transporten. Dagen före beställningsdatum fick personalen besked om att transporten skulle ske om ca fyra dagar. Trots det kom kriminalvårdarna redan kl. 8 på morgonen dagen därpå. Hämtningen förannonserades i nära anslutning till deras ankomst. Bristen på framförhållning gjorde att den unge som skulle transporteras fick väckas abrupt och tillhörigheterna packas snabbt. Den intagne reagerade på hämtningsinsatsen med stark oro och tydlig rädsla som även smittade av sig på de andra ungdomarna. En anställd i hemmet följde med transporten som genomfördes med flyg.

Personal uppgav att NTE har en intern rutin som anger att det är beställarens ansvar att ringa NTE senast kl. 14 dagen före den begärda handräckningen ska utföras för att höra hur transportplaneringen ser ut. NTE hade inte informerat Johannisberg om den rutinen utan den blev känd först i samband med ovan angivna händelsen. Vidare framhöll personal att även om de hade känt till rutinen, så hade de inte kontaktat NTE senare samma dag eftersom de hade fått besked om att transporten antagligen inte skulle kunna genomföras förrän först fyra dagar senare.

JO konstaterade att det var svårt för personalen att söka fram beslut om handräckningar i SiS:s klientadministrativa system KIA. I de två beslut som kunde tas fram var det inte tydligt varför man bedömt att det fanns behov att begära handräckning. I det ena beslutet var angivet: ”[N.N.] avtjänar en LSU-dom och får ej avvika.” I det andra beslutet, avseende en LVU-ungdom, var angivet: ”Beslut fattas om att begära handräckning för att ombesörja förflyttning av [N.N.] på ett betryggande sätt. Motivering till beslutet: ... är omplacerad till annan institution för att fortsätta sin behandling.”

Avslutande genomgång

JO och hans medarbetare redogjorde för sina iakttagelser under inspektionen. I samtal med ledningen för ungdomshemmet kom huvudsakligen följande fram:

Transporter

Institutionschefen bekräftade att hemmet inte samlar information på ett strukturerat sätt om hur ungdomarna har upplevt transportererna, och att detta inte heller har diskuterats inom SiS. Även om flera myndigheter kan vara inblandade vid

en transport är det rimligt att SiS samlar in sådana uppgifter. Personalen brukar fråga ungdomarna om hur transporten har varit vid mottagningsamtalet, men endast om det förekommit något som verkar extraordinärt antecknas det i den unges journal. Enligt institutionschefen finns det skäl att upprätta en skriftlig rutin för detta.

Fysisk miljö

Ledningen uppgav att personalen försöker stimulera ungdomarna i Boden att ägna sig åt någon form av hobby och att gå på promenad som en daglig rutin. Det förutsätter dock att säkerhetsbedömningen medger utevistelse och det genomförs enligt en viss tågordning. Varje onsdag erbjuds någon form av uteaktivitet. Det förekommer att ungdomar inte vill delta i aktiviteter utomhus, men det går oftast att motivera dem till åtminstone tio minuters promenad. Promenader eller uteaktiviteter dokumenteras inte.

Ledningen är medveten om att en del av ungdomarna upplever miljön i Kalix som anstaltsliknande eftersom det bl.a. finns dubbel concertinatråd (som skalskydd och runt rastgårdarna). Frågan om möjligheten att ta bort stängslet runt rastgårdarna har lyfts till SiS centralt och den kommer antagligen att avgöras i samband med den kommande ombyggnationen. Ledningens uppfattning är att det är berättigat att lokalerna på avdelningarna för akut/utredning och mottagning/utredning är anstaltsliknande utifrån det klientel de tar emot. Den uppfattningen framfördes att det i många fall är en ren tillfällighet om en ungdom blir omhändertagen med stöd av LVU eller döms till sluten ungdomsvård, och att domstolarna i storstäderna är mer benägna att besluta om vård med stöd av LSU.

Rastgårdarna i Kalix är obegränsat tillgängliga under dagtid. Beslutet om placering på låsbar enhet omprövas varje vecka. Då tar man även ställning till om ungdomen får gå utanför skalskyddet i närområdet. Under sommartid försöker man få ungdomarna att sköta grönområdena innanför skalskyddet men det är inte alltid lätt att motivera dem att vara där. Ungdomarna på avdelningarna för akut/utredning och mottagning/utredning får åka till samhället två gånger varje vecka och de har möjlighet att besöka idrottshallen tre gånger varje vecka. Ungdomarna motiverar varandra att delta i aktiviteter utanför institutionen. Det är sällan någon ungdom tackar nej till vistelser utanför ungdomshemmet. Det framhölls att ungdomarna på behandlingsavdelningen får vara ute en hel del i närområdet. Det dokumenteras inte att ungdomarna har varit utomhus eller erbjudits utomhusvistelse.

Vårdens innehåll och genomförande

Sammanläggningen av Sävastgården och Johannisberg har inte gett några synergieffekter eftersom enheterna riktar sig till olika målgrupper, men psykolog- och lärartjänster kan till viss del delas mellan enheterna och personalen kan ha gemensamma utbildningsdagar. Det har även förekommit att äldre pojkar som varit utåtagerande i Boden har kunnat flyttas till Kalix.

Med anledning av hur ungdomarna i Kalix var placerade på avdelningen för akut/utredning ställde JO:s medarbetare frågan om det inom SiS finns något lägsta antal ungdomar för att det ska utgöra en organisatorisk avdelning. Institutionschefen uppgav att ”det är två i så fall”. Han framhöll att sektioneringen är till skydd för två antagonister som inte kan bo på samma avdelning. Beträffande de två pojkarna i den ena sektionerade delen så har en av dem tillgång till rastgården. Den andre pojken kan gå ut på rökbalkongen och vara ute på det inhägnade området, gå i skolan och delta i aktiviteter. De båda pojkarna träffar andra ungdomar i de gemensamma utrymmena såsom skolan, idrottshallen och pingisrummet.

På fråga om det förekommer en ”karenstid” innan ungdomarna får delta i aktiviteter svarade ledningen att ett riktmärke i Boden är tre dagar för att personalen ska hinna lära känna ungdomen. I Kalix är riktmärket två veckor för LSU-ungdomar medan LVU-placerade pojkar kan få komma utanför skalskyddet efter någon vecka på avdelningen för akut/utredning.

Institutionschefen bekräftade att det kan ta upp till 12 veckor innan en ungdom är färdigutredd, men tillbakavisade att det orsakas av bristen på utredningspersonal. Det kan i enstaka fall dröja innan utredningen kommer igång, exempelvis därför att ungdomen inte mår bra eller på grund av tillfällig sjukdom bland personalen. Även om det kommer flera nya ungdomar under en kort tid så kan utredningstiderna hållas. Han framhöll vidare att ungdomarna ofta blir kvar på institutionen längre tid än 12 veckor på grund av att socialtjänsten har svårt att hitta andra boenden för ungdomarna. Vidare hänvisade han till projektet SiS Ungdomsvård 2020.² Johannisbergs avdelning för akut/utredning ska delta i projektet tillsammans med ytterligare två eller tre institutioner. Tanken är att det inom två veckor ska göras en bedömning av om en ungdom ska utredas av SiS eller slussas vidare.

Särskilda befogenheter

Avskiljande

Ledningen för ungdomshemmet medgav att ett avskiljningsrum i Kalix var ostädat och därmed inte iordningsställt för användande. Samtidigt framhöll den att det var längesedan rummet användes och att det bara används i absoluta nödfall. Enligt huvudregeln ska den unge föras till något av enhetens andra avskiljningsrum.

² Uppdraget är att förslå en effektivare, kunskapsbaserad institutionsvård, anpassad till förändrade förutsättningar. I januari 2019 startar SiS ett pilotförsök tillsammans med socialtjänsten i Vännäs, Växjö, Sjöbo, Östersund och Stockholm (nyhet på SiS webbplats, 2018-06-29)

En diskussion fördes med anledning av den daganteckning som JO:s medarbetare fann vid granskning av handlingar i Boden (se s. 8). JO:s medarbetare undrade om det som beskrivs är att betrakta som en sådan fasthållning som, enligt SiS rutiner, bör registreras som ett avskiljande. Institutionschefen uppgav att den beskrivna situationen ska betecknas som en avskiljning och att journalanteckningen borde ha följts upp med den som upprättat den. Avdelningschefen uppgav då att han hade pratat med den som gjort anteckningen, att han delade den anställdes bedömning att det inte varit fråga om en avskiljning och att det inte föranlett någon ytterligare åtgärd från hans sida. Han framhöll att det ibland kan vara svårt att avgöra när en fasthållning ska anses innebära en avskiljning.

Vård i enskildhet

Institutionschefen uppgav att han anser att utrymmet för vård i enskildhet i Kalix är dåligt eftersom det ligger i källaren med bl.a. begränsad möjlighet till dagsljus. De ungdomar som placeras där blir kvar högst en vecka. Han har föreslagit för SiS:s ledning att mottagningsavdelningen ska göras om till utrymmen för vård i enskildhet för fyra ungdomar i samband med om- och nybyggnationen.

På fråga från JO uppgav ledningen att ungdomar som vårdas i enskildhet ska ha ständig tillgång till personal, men att det inte betyder att personalen behöver vara ständigt närvarande i utrymmet. Hemmet tar in extra personal under dagtid när någon ungdom vårdas i enskildhet. En anställd ansvarar för att ständigt kunna vara den unge behjälplig. Den anställde har under denna tid inte några andra arbetsuppgifter.

Visitationer

Med anledning av uppgifterna om att det skulle förekomma rutinmässiga visitationer efter besök av familjemedlemmar, uppgav ledningen att de vet att det kommer in mycket otillåten egendom i hemmet. Personalen gör en bedömning utifrån bl.a. information från socialtjänsten om eventuellt missbruk i familjen. Visitationerna föregås av formella beslut.

Inköp av cigaretter

Institutionschefen bekräftade att personalen kan köpa cigaretter åt de ungdomar som inte får gå utanför institutionsområdet. Det gäller även för de ungdomar som är under 18 år, förutsatt att vårdnadshavarna har godkänt det. Personalen väljer själva om de vill göra detta. Han framhöll att man har bedömt att detta är det minst dåliga sättet att hantera situationen på eftersom cigaretter annars blir en handelsvara och skapar konflikter.

Vid protokollet

Ellen Ringqvist

Uttalanden av JO Thomas Norling med anledning av inspektionen

Jag vill med anledning av de iakttagelser som redovisas i protokollet göra följande uttalanden:

Transporter

Sedan den 1 april 2017 ska Kriminalvården på begäran av SiS lämna hjälp bl.a. vid transporter av en ungdom som vårdas vid ett särskilt ungdomshem på någon grund som anges i 3 § LVU. En förutsättning för att SiS ska kunna göra en begäran om handräckning, är att det finns särskilda omständigheter som gör att det kan befaras att transporten inte kan utföras utan användning av vissa tvångsåtgärder eller det annars finns synnerliga skäl (43 § LVU och 20 § LSU). Liknande bestämmelser finns i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (45 §). Med synnerliga skäl avses bl.a. situationer där det finns en överhängande risk att den unge skadar sig själv så att man inte kan avvakta med att verkställigheten löses på annat sätt (prop. 2016/17:57 s. 77 och 83).

Vid inspektionen kom det fram uppgifter om att personalen på ungdomshemmet Johannisberg begär handräckning av Kriminalvården för transporter till domstolsförhandlingar i Stockholm, Göteborg och Malmö, trots att förutsättningarna för en sådan begäran inte är uppfyllda. Anledningen till att man vänder sig till Kriminalvården är i stället att SiS saknar de resurser som krävs för att utföra transporten. Ytterligare en anledning som nämndes som skäl för att begära handräckning var att SiS:s medarbetare inte hittar tillräckligt bra för att kunna genomföra transporter. Jag vill understryka att lagstiftarens avsikt är att myndigheterna i dessa situationer ska utföra transporter på egen hand (prop. 2016/17:57 s. 45). Ett välfungerande handräckningssystem bygger alltså bl.a. på att samtliga berörda myndigheter har egna transportorganisationer, och därmed att Kriminalvårdens resurser inte behöver tas i anspråk i andra fall än dem som lagstiftaren avsett.

Mot bakgrund av de uppgifter som kom fram vid inspektionen kommer jag att inom ramen för ett särskilt ärende utreda den rutin som hemmet har när det gäller att anlita Kriminalvården för transporter av ungdomar som vårdas i hemmet.

För att Kriminalvården ska kunna genomföra en handräckning har myndigheten som regel behov av att få information om den som ska transporteras. Den myndighet som begär handräckning är skyldig att lämna de uppgifter som krävs för att Kriminalvården ska kunna planera och genomföra transporten (43 b § LVU och 20 b § LSU). Vid en Opcat-inspektion av SiS:s särskilda ungdomshem Sundbo i november 2018 kom det fram uppgifter om att Kriminalvårdens personal haft synpunkter på överlämningen av information. Bland annat ska företrädare för Kriminalvården ha uttryckt att kriminalvårdarna anser att de inte får tillräckligt med information om de ungdomar som de ska transportera. Kriminalvården saknar bl.a. uppgifter om ungdomarnas våldshistorik, vilket gör det

svårt att göra en korrekt riskbedömning. Personalen på ungdomshemmet framhöll även att SiS saknar centrala riktlinjer om vilken information som ska lämnas vid en beställning, och därför fanns det planer på att ta fram lokala rutiner för ungdomshemmen Sundbo och Eknäs (se protokoll i ärende med dnr 7107-2018 s. 13 och 14). Det har även i samband med Opcat-inspektioner av häktena Örebro, Kronoberg och Gävle kommit fram uppgifter om att det finns brister i överlämningen av information vid handräckningstransporter (se protokoll i ärenden med dnr 750-2018 s. 8, dnr 2643-2018 s. 9 och dnr 4675-2018 s. 7).

Jag vill framhålla att SiS i dokumentet *PM – Nya bestämmelser om handräckning* tar upp bl.a. frågan om informationsutbyte. I promemorian anges vilken typ av information som Kriminalvården kan vara i behov av. Uppgifterna i promemorian bygger i allt väsentligt på förarbetena till de nya transportbestämmelserna (jfr prop. 2016/17:57 s. 76). Med hänsyn till de synpunkter som förts fram om brister i informationsöverlämningen till Kriminalvården, bör SiS överväga att förtydliga och utveckla rutinerna i denna del.

SiS har en skyldighet att erbjuda ungdomar uppföljande samtal efter att myndigheten verkställt ett beslut om avskildhet, kroppsvisitation, ytlig kroppsbesiktning eller rumsvisitation. Syftet med samtalet är bl.a. att den unge ska ges möjlighet att framföra sin uppfattning om den vidtagna tvångsåtgärden (20 c § LVU och 18 c § LSU). Det finns däremot inte någon skyldighet att erbjuda ett uppföljande samtal om en ungdom blir föremål för en tvångsåtgärd under en handräckningstransport. Det kan exempelvis vara fråga om beslut om kroppsvisitation eller fängsel.

Av den anledningen är det positivt att ledningen för ungdomshemmet Johannisberg vill införa en rutin om uppföljning av handräckningstransporter. Förutom att ungdomen ges möjlighet att ge sin syn på eventuella tvångsåtgärder, kan sådana uppföljande samtal utgöra en värdefull återkoppling till bl.a. Kriminalvården om hur ungdomarna har upplevt transporten. Jag vill att ledningen för hemmet **senast den 30 augusti 2019** redovisar vilka åtgärder som har vidtagits och vilket resultat dessa har gett.

Vårdens innehåll och genomförande

Vid inspektionen noterades att avdelningen för akut/utredning i Kalix med totalt åtta platser var sektionerad på ett sätt som medförde att endast två LVU-ungdomar under en längre tid vistats där tillsammans. Ledningen uppgav att det fanns ett behov av sektionering eftersom två av ungdomarna som var placerade på avdelningen inte kunde vistas tillsammans.

Utgångspunkten vid vården på ett särskilt ungdomshem är att en intagen ska ges möjlighet att under dagtid vistas med andra intagna. Denna rätt kan begränsas genom beslut om dels vård i enskildhet, dels avskiljning (15 c och 15 d §§ LVU samt 14 a och 17 §§ LSU). Om förutsättningarna för sådana åtgärder inte är uppfyllda ska den intagna ha rätt att under dagtid vistas i gemensamhet med andra intagna. Det beskrivna uppvisar stora likheter med vad som gäller inom

Kriminalvården, där en intagen i normalfallet har rätt att under dagtid vistas i gemensamhet. Gemensamhet innebär att den intagne vistas tillsammans med minst två andra intagna, och det medför bl.a. att en avdelning i en kriminalvårdsanstalt måste bestå av åtminstone tre celler (se exempelvis JO:s beslut den 3 september 2018 i ärende med dnr 583-2017).

Utgångspunkten bör vara densamma inom SiS:s verksamhet, och därmed innebära att en avdelning ska bestå av åtminstone tre bostadsrum. Även vid en sektionering måste detta krav kunna uppfyllas. Detta för att det ska vara möjligt att tillgodose de intagnas rätt att under dagtid vistas i gemensamhet med andra intagna. Det är fråga om en grundläggande rättighet som måste tillgodoses för att motverka de negativa konsekvenser som ett frihetsberövande kan innebära.

Jag har förståelse för att personalen på grund av en olämplig konstellation av ungdomar kan ha ett behov av att tillfälligt sektionera avdelningen eller omplacera ungdomar. När en sådan åtgärd medför att färre än tre ungdomar bor tillsammans på en avdelning uppfylls inte det grundläggande kravet på vistelse i gemensamhet. Om en sådan situation uppstår måste därför personalen omedelbart vidta åtgärder för att säkerställa att den upphör så snart som möjligt. Det kan innebära att personalen aktivt arbetar med omplaceringar av ungdomar till någon annan avdelning eller till något annat av SiS:s ungdomshem. I avvaktan på att omplaceringar kan ske måste personalen arbeta aktivt för att minska den negativa påverkan det kan ha på ungdomar att vistas under sådana förhållanden. De åtgärder som vidtas måste också dokumenteras så att det i efterhand går att följa vårdens kvalitet.

Vid enheten i Kalix vårdas ungdomar som är frihetsberövade med stöd av LVU på behandlingsavdelningen tillsammans med ungdomar som verkställer ett straff enligt LSU. Samma iakttagelser gjordes vid Opcat-enhetens inspektion av SiS:s ungdomshem Sundbo (se protokoll i ärende med dnr 7107-2018). I enlighet med mitt uttalande i det protokollet nöjer jag mig här med att konstatera att det finns skäl för mig att även vid kommande inspektioner följa denna fråga.

Särskilda befogenheter

Avskiljande

Vid den avslutande genomgången fördes en diskussion om en situation när en ungdom förts med våld för att avskiljas i sitt bostadsrum (se s. 17). Händelsen avslutades när ungdomen lugnade ner sig och innan han avskildes i rummet. Enligt ledningen för ungdomshemmet var det fråga om en avskiljningssituation som borde ha dokumenterats i ett avskiljningsbeslut. Så skedde dock inte och jag vill därför framhålla vikten av att ledningen vidtar åtgärder som säkerställer att all personal har nödvändiga kunskaper om förutsättningarna för och kraven på dokumentation av tvångsåtgärder. Detta för att det alltid ska vara tydligt för de frihetsberövade att en tvångsåtgärd vidtagits. Att en vidtagen tvångsåtgärd också dokumenteras som en sådan får även betydelse för hemmets skyldighet

att erbjuda den unge ett uppföljande samtal efter det att han eller hon har varit föremål för avskiljande (20 c § LVU och 18 c § LSU).

Vid inspektionen uppmärksammades att avskiljningsrummet på behandlingsavdelningen i Kalix inte var städlat och att det inte fanns någon möjlighet att utöva tillsyn utan att behöva öppna dörren. Rummet var därför inte lämpat för placering i avskildhet. Av den anledningen bör ledningen för ungdomshemmet se till att avskiljningsrummet antingen görs redo att användas för avskiljning eller säkerställa att det inte kan komma till användning för en sådan åtgärd.

Vård i enskildhet

Som jag nämnt tidigare, finns det en möjlighet för SiS att i vissa situationer ge ungdomar som är placerade på ett särskilt ungdomshem vård i enskildhet. Sådan vård ska vara anpassad efter den unges individuella vårdbehov (15 d § första stycket LVU). Detsamma gäller för en ungdom som dömts till sluten ungdomsvård med stöd av 32 kap. 5 § BrB (14 a § LSU).

Vid inspektionen kom det fram att en LVU-ungdom som vårdades i enskildhet på Sävastgården inte hade någon personal hos sig. Det fanns inte heller någon särskild personalresurs avdelad för hans behov och han uppgav att det dröjde innan personalen kom när han påkallade deras uppmärksamhet. JO utreder för närvarande en anmälan som rör bl.a. om ett ungdomshem hade brustit i sin uppsikt över en flicka som vårdades i enskildhet (dnr 5302-2017). Jag kan i det beslutet komma att mer allmänt gå in på frågor som vilken personalnärvaro som ska finnas för ungdomar som vårdas i enskildhet. Det finns därför inte skäl för mig att gå in på den frågan här.

Det är positivt att institutionschefen har för avsikt att inrätta lämpligare utrymmen för vård i enskildhet i samband med ombyggnationen i Kalix. I avvaktan på detta bör ledningen för ungdomshemmet vidta åtgärder för att det ska bli möjligt att reglera inflödet av dagsljus. Sådana åtgärder bör även vidtas med motsvarande utrymme i Boden för att man ska kunna ersätta de sopsäckar som var uppsatta för fönsterna vid inspektionen. I samtalet med den ungdom som vårdades i enskildhet i Kalix vid inspektionstillfället, kom det fram att han ville vårdas i enskildhet i stället för att vara placerad på en avdelning. Jag utgår från att det fanns lagliga förutsättningar för att ge ungdomen vård i enskildhet. När ett beslut om avskildhet har fattats är det viktigt att personalen vidtar åtgärder för att vården i enskildhet ska pågå under så kort tid som möjligt. Det kan t.ex. handla om att motivera ungdomen att vilja vara tillsammans med de andra ungdomarna i hemmet. Det finns skäl för mig att även vid kommande inspektioner följa denna fråga.

Fysisk miljö

Enheten i Kalix har ett skalskydd med concertinatråd och det finns dessutom concertinatråd runt rastgårdarna. Detta ger ett kriminalvårdsliknande intryck och är inte en lämplig miljö för de ungdomar som är placerade där.³ Detta synsätt är förstås särskilt angeläget när det gäller SiS:s ungdomshem eftersom de flesta ungdomarna där inte är dömda till sluten ungdomsvård. Av den anledningen bör SiS undersöka möjligheterna att ta bort concertinatråden runt rastgårdarna. Det bör rimligen kunna ske inom ramen för den pågående ombyggnationen.

Utomhusvistelse

Vid inspektionen kom det fram att det i Johannisbergs ungdomshem tillämpas olika ”karenstider” under vilka ungdomarna inte får vistas utomhus och att de då kan vara begränsade till att få gå ut på en rökbalkong.

Ungdomar som vistas på en låst enhet ska sedan den 1 oktober 2018 ges möjlighet att dagligen vistas utomhus (15 b § andra stycket LVU) och ska ges möjlighet att ägna sig åt fysisk aktivitet eller annan fritidssysselsättning. En liknande bestämmelse finns för de ungdomar som verkställer sluten ungdomsvård (12 § LSU). Utgångspunkten bör vara att ungdomarna ges möjlighet att vistas utomhus minst en timme om dagen (jfr uttalande i JO:s protokoll i dnr 2196-2010). Jag vill även framhålla att vistelse på en rökbalkong inte kan anses tillgodose behovet av utomhusvistelse (jfr uttalande i protokoll i ärende med dnr 5530-2014). Jag förutsätter att SiS vidtar åtgärder som säkerställer ungdomarnas dagliga utomhusvistelse. Det finns skäl för mig att även vid kommande inspektioner följa denna fråga.

Inköp av cigaretter

Vid inspektionen kom det fram att personal köper cigaretter till de ungdomar som inte får vistas utanför institutionsområdet och till de ungdomar som inte har fyllt 18 år. Jag har förståelse för att cigaretter kan vara en grund för konflikter. Vad som har kommit fram väcker dock frågor om hur problemet kan hanteras på bästa sätt för såväl de frihetsberövade som för personalen. Jag kommer därför att ge frågan fortsatt uppmärksamhet.

Protokollet föranleder för närvarande inte några andra åtgärder eller uttalanden från min sida.

³ Se kommentaren till art. 19 i United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, file:///C:/Users/En0407aa/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/IE/3MVLEXR8/beijingrules.pdf

2019-02-21

Thomas Norling